

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 322(477)

І. І. Булига,
кандидат філософських наук, старший викладач
(Рівненський державний гуманітарний університет)
irina@mail.rv.ua

РЕЛІГІЯ І ПОЛІТИКА: ПРАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті проаналізовано особливості відносин між релігією і політикою в сучасній Україні, адже, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття простежено тенденцію посилення впливу релігійного чинника на політичне життя багатьох країн, посеред яких і Україна. Активне проникнення релігії у масову свідомість і відповідне збільшення ролі Церкви в державі не може не відобразитися на політичному житті. Увагу акцентовано на ролі різних конфесій в політичному та духовному житті суспільства. Особливу увагу присвячено дослідженню особливостей взаємодії політичних сил з різними християнськими конфесіями (православною, католицькою, протестантською) в умовах виборчих кампаній.

Релігія і політика є вагомими складовими буття українського етносу та у ХХІ столітті залишаються важливими регуляторами суспільних відносин. У сучасній Україні, як і в більшості країн, Церква відділена від держави і формально не бере участі в політиці. Насправді в жодній країні світу Церква, незалежно від її конфесійної належності, не може бути відчужена від політики. Адже, взаємодія цих духовно-соціальних явищ обумовлена подібністю їх структурних елементів. Відтак, і сьогодні складна система протиріч на Близькому Сході, в Алжирі, в Пенджабі та інших регіонах безпосередньо пов'язана з релігійними уявленнями протидіючих сторін. Історія знає низку прикладів, де під релігійними гаслами здійснювалися національно-визвольні і демократичні рухи (гандизм – в Індії, боротьба з расизмом в США на чолі з Мартіном Лютером Кінгом і т. д.). Тому без урахування релігійних чинників неможливо розібратися в соціально-політичних реаліях.

Дослідження взаємовпливу релігії і політики займає чільне місце у філософській і політологічній літературі, посеред яких В. Єленський, С. Здіорук, А. Колодний, І. Курас, В. Лешан, Л. Филипович, П. Яроцький та інші.

Метою дослідження є аналіз співвідношення релігійних і політичних інституцій у контексті політичного розвитку України у період незалежності.

Серед складників релігійного комплексу, які покликані забезпечувати умови для одноосібного чи колективного задоволення релігійних потреб віруючих, насамперед, взаємодіють із політикою релігійні інституції [1: 92]. Ця взаємодія залежить від низки факторів – особливостей цих інституцій, структури та механізму функціонування політичної системи, характеру політичних партій та суспільно-політичних рухів. Тому ця взаємодія в історичному минулому і нині є неоднозначною, але органи влади завжди змушені реагувати на тиск домінуючих релігійних напрямків. Відтак, присутність релігійного фактора в політичному процесі України визначається зростаючою тенденцією використання релігійно-церковної інфраструктури для досягнення певної політичної мети. Адже релігія є тим універсальним феноменом, який в умовах традиційно релігійного українського суспільства дуже часто прагматично використовується політиками для завоювання симпатії народу.

Емпіричним підтвердженням таких міркувань є використання релігійного чинника, насамперед, під час виборчих кампаній. Передвиборні компанії засвідчили, що практично всі сили – учасники перегонів прагнули розширити коло своїх виборців за рахунок воцерковленого електорату. Досвід парламентських і президентських виборів чітко показав конфесійне структурування українського політикуму і політичні симпатії чи антипатії українських церков. У виборчій поведінці електорат поступово стає все більше залежним не від політичних програм або платформ, а від належності виборців до великих соціальних груп, насамперед, конфесій.

Окрім того, більшість політиків обирають традиційну схему електоральної поведінки з очевидними акцентами на співпраці лише з однією релігійною організацією. Відтак, позиціонування номінальної нейтральності до всіх релігійних організацій тенденції (європейсько-секуляризаційної) і акцентування на абсолютній пошані відносно всіх релігійних організацій, акцентування на повній нейтральності кандидатів у релігійних питаннях постають імперативом для майбутніх кандидатів-політиків.

Реалізація принципу відокремлення церкви від держави передбачає, що релігійні організації не виконують державних функцій, не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до цих органів. Проте, на відміну від церковних інституцій, їх кадрова складова – священнослужителі й віруючі, як і будь-які громадяни, мають право на участь у всіх формах політичного життя. Навіть протестанти, які негативно сприймали активне залучення до політики, виявляють сьогодні помітний інтерес до політичної царини. Не лише рядові віруючі, а й пастирі прагнуть брати участь у парламентській та державній діяльності. Чимало баптистів і п'ятидесятників працюють у місцевих органах

влади різного рівня. Цей інтерес цілком умотивований. Він впливає з поступального розвитку українських протестантських церков, а також зі зміни самої релігійної ситуації. "Якщо ж ми відокремлюємо себе від суспільства, то не зможемо впливати на людей, не зможемо нести їм любов і прощення Христа" [2]. Цю просту сентенцію з лютеранського журналу загострює баптистський автор: "Для визнання Бога як рушійної сили на державному рівні необхідна активна участь у цьому процесі саме відроджених людей, тих, хто особисто знає Бога" [2]. Таким чином, універсальний стереотип протестанта як мовчазного спостерігача суспільно-політичного життя, байдужого до інституту держави, далекого від політики, є необ'єктивним.

Окрім того, в українському протестантизмі відбуваються складні процеси, пов'язані з визначенням чіткої суспільної позиції, соціально-політичних реалій сучасної держави. Соціальний масив роботи, яку проводять ранні й пізні протестанти, відображається в конкретній політичній діяльності. Нерідко для оформлення богослужбових приміщень вони використовують національні прапори і здійснюють молитви за перемогу демократії. Протестанти можуть бути патріотами держави, проте їх патріотизм має специфіку – уява про велику державу для них – це уява про демократичну, правову країну з неухильним дотриманням прав людини. По-суті всі пізні протестанти в Україні визнають необхідність "входження у світ". Велика кількість віруючих вважає, що вони мають брати участь в суспільно-політичному житті і, таким чином, приносити користь суспільству й державі.

Саме ідеї дихотомії небесного земного, доктринального і соціального, відображені у поглядах представників раннього протестантизму, в подальшому були покладені в основу соціальних доктрин пізніх протестантів та визначили шлях їх співпраці з суспільством. Хоча зауважимо, що коло протестантських інтересів поза власне релігією значно вужче порівняно з історичними церквами в Україні. Дещо відмінну позицію у цьому питанні сповідають Свідки Єгови, які категорично відсторонюються від будь-яких громадських, політичних рухів і партій, хоча свої погляди на ті чи інші форми державного управління висловлюють: позитивні – на демократичні, негативні – на тоталітарні, диктаторські. Вони також критикують прояви клерикалізму, расизму, крайнього націоналізму, ксенофобії [3: 450].

Тому жодна конфесія не повинна мати не тільки статусу державної, а й будь-якої пріоритетності у правовому полі суспільства. Відтак, все більше позначається релігійний чинник на виборчій поведінці електорату, який поступово у своїй масі стає більш залежним не від політичних чи ідеологічних програм або платформ, а від належності виборців до великих соціальних груп, зокрема конфесійних.

Використання потенціалу Церкви для здобуття переваги над опонентами у формуванні політично орієнтованих позицій є доволі небезпечним. Адже атмосфера взаємних звинувачень, недовіри, підозри між різними політичними угрупованнями не обходить стороною і релігійні організації. Замість того, щоб займатися суто церковними проблемами, душпастирською роботою, утвердженням моральних цінностей у суспільстві, вони виступають рупорами партій і блоків.

Як зазначає С. Здіорук, на фоні плюралізації конфесійного середовища серйозною проблемою залишається патрунування органами влади (передусім, місцевими) певних релігійних організацій. Прихильність визначається або політичною доцільністю, або вкоріненістю релігійної традиції в культурно-історичний ландшафт того чи іншого регіону [4: 58]. Зокрема, зв'язок з місцевою владою служитиме для Української греко-католицької церкви підґрунтям перетворення останньої в регіоні в тотальну інституцію. Незважаючи на перенесення її центру до Києва, УГКЦ залишається фактично галицьким феноменом.

За досить високого рівня релігійності, в Україні немає домінуючої Церкви, що певною мірою ускладнює налагодження партнерських державно-церковних відносин, полегшує державі маніпулювання суб'єктами релігійного життя, провокує патерналістське ставлення до Церкви. Влада намагається забезпечити політичну підтримку з боку Церкви як впливового суспільного інституту, використати її духовний авторитет у власних цілях. Адже зниження рівня життя переважної більшості громадян, втрата соціальної перспективи зумовлює соціально-психологічні зміни – психологічну неврівноваженість, вразливість, потребу зовнішньої підтримки, підвищену схильність до навіювання. До того ж хід історії засвідчує, що роль духовного маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю постійно зростає. Релігія була і залишається першим, найбільш ефективним засобом такого впливу. Їй підвладна особиста, прихована від офіційних регламентацій сфера соціальних ідеалів, відтак будь-яка влада потребує її послуг.

Саме українське суспільство перебуває у стані трансформації та політичного вибору. У масовій політизованій свідомості громадян фіксуються різноспрямовані (і навіть протилежні) орієнтації, прагнення і позиції щодо подальшого розвитку української держави й суспільства, чіткого бачення соціально-економічної перспективи та геополітичних пріоритетів. Немає єдності, якою має бути українська нація – етнічною чи політичною, а отже, якою має бути українська держава – державою титульної нації чи громадянського суспільства. У цій ситуації релігійні конфесії розглядаються різними суспільними групами з політичних позицій. Політичну оцінку отримує минуле Церков та їх стосунків. Історичні стереотипи та упередженості стають чинниками дійсності, а належність до певної Церкви стає ознакою політичної ідентифікації особи і самої церковної спільноти.

Аналізуючи вплив релігії і церкви на політичні процеси в Україні, необхідно звернути увагу на особливості конфесійної гетерогенності українського суспільства. Різноманіття конфесій, що функціонують в Україні, ймовірно, є породженням різних світоглядів. Справедливо також стверджувати, що окремі деталі та відмінності світоглядів свідомо чи несвідомо спричинилися до позиціонування окремих конфесій як різних чи відмінних, – "інших". З точки зору наукового аналізу, поліконфесійність – це завжди проблематичність, яка породжує спочатку латентні, а потім і відкриті конфлікти. Оскільки вони зумовлені фундаментальними віросповідними

принципами, то остаточне їх розв'язання потрібно шукати на шляхах редукції віросповідних принципів суперників чи опонентів іновірців аж до повної їх елімінації [5: 80]. Цілком погоджуємось із думкою Л. Филипovich, що в цілях збереження досягнутої в Україні за 19 років відносної стабільності "бажано не займатися духовними революціями" [6: 4]. Адже спроби когось із кимось об'єднати, надати якісь державні чи президентські преференції, втрутитися в природний процес постання, розвитку та самовизначення конфесій, а тим більше когось заборонити, завершуються невдачею.

В умовах соціально-політичної нестабільності, роль релігії в соціумі зростає в силу того, як протидіючи політичні угруповання намагаються з максимальною користю для себе використовувати можливості конфесій. Така практика сприяє загостренню міжконфесійних протиріч, а також активізує процес залучення релігійних інститутів у політику.

В релігійно-конфесійній структурі сучасної України можна виокремити декілька специфічних векторів відносин, найбільш вагомими серед яких виступають міжправославні. Відтак, православ'я постає найбільшою релігією за кількістю віруючих. Проте сьогодні ця домінуюча конфесія перебуває в стані тривалого ідентифікаційного конфлікту. Зміна соціальних умов дала можливість піднімати найрізноманітніші проблеми назовні та висловлювати своє бачення їх вирішення. При цьому важливо врахувати той аспект, що конфліктні колізії мають суттєвий політичний відтінок – розкол православ'я на три православні конфесії (Українська православна церква Московського патріархату – УПЦ МП, Українська православна церква Київського патріархату – УПЦ КП, Українська автокефальна православна церква – УАПЦ), спричинив крайню політизацію релігійного середовища, і до того ж, що є небезпечним, носить регіональний характер.

В умовах перехідного суспільства, де ознакою конфесійної сфери є конфліктогенність і взаємна нетолерантність, справа діалогу значно ускладнюється. Діалоговий процес за таких обставин стає складним і суперечливим. Таким чином, він виразно виявляє свою континуумну природу, генеруючи найрізноманітніші й важко передбачувані емпіричні ситуації.

Упродовж останніх років позиції церков у міжправославному конфлікті не зазнали помітних змін – продовжується практика унеможливлення їхнього діалогу, тривають суперечки щодо набуття автокефалії. Тут проявляється складність релігійного феномена, суперечливість його функцій, адже з одного боку, в межах певного віросповідання проходить інтеграція, об'єднання індивідів, з іншого – цей феномен може виконувати протилежну, дезінтегруючу роль, бути джерелом виникнення міжконфесійної ненависті [1: 93]. Практика засвідчує, що сторони, індиферентно налаштовані одна до одної, після невдалого, перерваного або непродуктивного діалогу здатні змінювати терплячо-байдуже ставлення на адресно-негативне.

Крім того, фактично православ'я відірване від сьогоднішніх реалій, Православна церква переживає гостру кризу, зниження впливу на суспільство, дедалі частіше зводить сферу віросповідання до традиційної ритуальності, що супроводжується відходом парафіян. Такі тенденції характерні і для Волині. Повністю розділяємо думки вчених, які вбачають причину таких тенденцій у відмові Православної церкви від ідеї модернізації й адаптації в умовах постіндустріального суспільства. Православна церква, яка є ортодоксальною за суттю і консервативною за змістом, повільно пристосовується до світу, який швидко змінюється, хоча претендує посісти в українському суспільстві якщо не визначальне, то бодай привілейоване становище [7: 246]. Під таким оглядом важливо зазначити, що якщо інші християнські конфесії швидше й сміливіше реагують на виклики сучасного світу, то у православ'ї ці процеси дуже стримані та повільні.

Чи можливе в Україні об'єднання наявних православних церков? Якщо врахувати те, що українське православ'я як культурно-історичний феномен далеко не тотожне православ'ю Росії, яке в Україні репрезентує його складова УПЦ МП, то про поєднання не може йти мова, бо ж маємо два відмінні, хоч і одноконфесійні релігійні феномени.

Висновок. Інтенсивна політизація релігійної сфери, гостре розмежування в лавах священнослужителів, скандали та інтриги, взаємні образи і відверта боротьба за владу стали постійними явищами церковного буття в Україні. Подібна ситуація, принижуючи в очах вірних авторитет православного духовенства, об'єктивно сприяла зміцненню нових для України віросповідань. Таким чином, комплексний аналіз взаємозв'язку політичного й релігійного факторів дозволяє констатувати, що для сучасних українських реалій характерною є політизація релігії, конфесійних відносин, що активізує процес регіоналізації країни. Релігійний простір в Україні політизований, оскільки діяльність релігійних організацій відбувається в певному полі політичних інтересів. Хоча релігійні організації де-юре не проводять власної політики, все ж де-факто виступають з підтримкою певних політичних сил, часто виконуючи функції арбітра стосовно політичного, в тому числі електорального вибору. З іншого боку, це пов'язано із складним процесом пошуку Церквою свого місця в суспільно-політичних процесах.

Варто зауважити, що вказані міркування не вичерпують цілком дослідження запропонованої проблеми. Так прискіпливого вивчення потребує вироблення виваженої стратегії та тактики взаємодії українських державних інституцій загалом та конкретних політичних сил зокрема з різними християнськими конфесіями у контексті дотримання принципів толерантності, відокремлення церкви від держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лешан В. Релігія і політика: специфіка взаємодії та українські реалії / В. Лешан // Релігія та соціум. Часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. – 2008. – № 1. – С. 92–96.

2. Любашенко В. Протестантизм в Україні : створення стереотипів триває [Електронний ресурс] / В. Любашенко // Незалежний культурологічний часопис "Т", 2001. – № 22. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua>.
3. Академічне релігієзнавство : [підручник] / [за наук. ред. А. Колодного]. – К. : Світ знань, 2000. – 862 с.
4. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини : виклики Україні XXI століття : [монографія] / С. І. Здіорук. – К. : Знання України, 2005. – 552 с.
5. Релігія і нація в суспільному житті України і світу / [редкол. А. Колодний та ін. ; відпов. ред. Л. Филипович]. – К. : Наук. думка, 2006. – 285 с.
6. Филипович Л. Глобалізація релігійного життя та перспективи конфесійного розвитку в Україні / Л. Филипович // Релігія та соціум. Часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – № 2 (4). – С. 3–6.
7. Шугаєва Л. М. Православне сектанство в Україні : особливості трансформації / Л. М. Шугаєва. – Рівне : Видавець О. М. Зень, 2007. – 320 с.
8. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств : фокус на Україні / В. Єленський. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 419 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Leshan V. Religiiia i polityka : spetsyfika vzaemodii ta ukrains'ki realii [Religion and Politics : the Specificity of the Interaction and Ukrainian Reality] / V. Leshan // Religiiia ta sotsium. Chasopys [Religion and Society. Journal]. – Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t. – 2008. – № 1. – S. 92–96.
2. Liubashchenko V. Protstantyzm v Ukraini : stvorennia stereotyv tryvae [Protestantism in Ukraine Stereotyping Continues] [Elektronnyi resurs] / V. Liubashchenko // Nezaleznyi kul'torologichniy chasopus "Yi", 2001. – № 22. – Rezhym dostupu : <http://www.ji.lviv.ua>.
3. Academiche religieznavstvo [Academic Religion] : [pidruchnyk] / [za nauk. red. A. Kolodnogo]. – K. : Svit znan', 2000. – 862 s.
4. Zdiuruk S. I. Suspil'no-religiini vidnosynu : vyklyky Ukraini XXI stolitta [Socio-Religious Relations : Challenges of Ukraine of the XXI Century] : [monografiia] / S. I. Zdiuruk. – K. : Znannya Ukrainy, 2005. – 552 s.
5. Religiiia i natsiia v suspil'nomu zhytti Ukrainy i svitu [Religion and Nation in the Public Life in Ukraine and the World] / [redkol. A. Kolodnyi ta in. ; vidpov. red. L. O. Fylypovych]. – K. : Nauk. dumka, 2006. – 285 s.
6. Fylypovych L. Globalizatsiia religiinogo zhuttia ta perspektyvu konfesiinogo rozvytku v Ukraini [Globalization of Religious Life and Prospects of the Denominational Development in Ukraine] / L. Fylypovych // Religia ta sotsium. Chasopus [Religion and Society. Journal]. – Chernivtsi : Chernivetskyi nat. un-t. – 2010. – № 2 (24). – S. 3–6.
7. Shugaeva L. M. Pravoslavne sektanstvo v Ukraini : osoblyvosti transformatsii [Orthodox Sects in Ukraine : Characteristics of Transformation] / L. M. Shugaeva. – Rivne : Vydavets' O. M. Zen', 2007. – 320 s.
8. Elens'kyi V. Religiiia pislia komunizmu. Religiino-sotsial'ni zminy v protcesi transformatsii tsentral'no- i skhidnoevropeiskykh suspil'stv ; fokus na Ukraini [Religion after Communism. Religious and Social Change in the Transformation of the Central and Eastern European Societies : Focus on Ukraine] / V. Elens'kyi. – K. : NPU im. M. P. Dragomanova, 2002. – 419 s.

Матеріал надійшов до редакції 27.09. 2012 р.

Булыга И. И. Религия и политика: практика взаимодействия в современной Украине.

В статье анализируются особенности отношений между религией и политикой в современной Украине. Ведь в конце XX – начале XXI века замечаем тенденцию усиления влияния религиозного фактора на политическую жизнь многих стран, среди которых и Украина. Активное проникновение религии в массовое сознание и соответствующее увеличение роли Церкви в государстве не может не отражаться на политической жизни. Внимание акцентируется на роли различных конфессий в политической и духовной жизни общества. Особенное внимание посвящено изучению особенностей взаимодействия политических сил с разными христианскими конфессиями (православной, католической, протестантской) в условиях избирательных кампаний.

Bulyga I. I. Religion and Politics: the Practice of Interaction in the Modern Ukraine.

The paper analyzes the features of the relations between the religion and politics in the contemporary Ukraine. Indeed, the end of the XX – the beginning of the XXI centuries tend to notice the growing influence of the religious factor in the political life of many countries, among which, is Ukraine. The active penetration of religion into the social consciousness and a corresponding increase in the role of the Church in the State can not but reflect on politics. The attention is paid to the role of different faiths in the political and spiritual life of society. The emphasis is made on the research of the cooperation peculiarities between the political forces and various Christian confessions (Orthodox, Catholic and Protestant) in the conditions of the electoral campaign.